

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2011 | ÅRGÅNG 15

Bokförlaget THALES

Inledning

JOHN STUART MILL anses vara både en av utilitarismens och en av demokratins främsta historiska förespråkare. Ett grundantagande för Mills demokratiska utilitarism är att medborgarna är förmögna att fatta rimliga beslut i den demokratiska beslutsprocessen. Denna essä argumenterar för att det fortfarande finns utrymme att förbättra denna förmåga, även i dagens Sverige. En möjlighet för att åstadkomma detta är kognitiv förbättring med hjälp av biokemiska eller genetiska behandlingar. Att kognitiv förbättring kan stärka och fördjupa den demokratiska beslutsprocessen är ett nytt argument för den här sortens mänskliga förbättringar.

Demokratin och dess försvarare

DEMOKRATI, HÄR DEFINIERAT som den klass av beslutsprocedurer som reflekterar majoritetens vilja,¹ har sedan begreppet formulerats haft sina kritiker. Dessa är idag relativt fåtaliga i det intellektuella samtalets mittfåra. Men trots att få ifrågasätter majoritetsprincipen, så är idén att denna makt ska begränsas av starka institutioner tämligen rumsren. Det amerikanska presidentvals-systemet är avsiktligt konstruerat för att balansera det demokratiska inslaget i politiken. I både EU och USA sitter domare utan folkligt mandat och bestämmer hur man bäst bör tolka lagar och konventioner. I de allra flesta västerländska nationer kontrollerar ickevalda tjänstemän räntepolitik och i viss mån finanspolitik, utan att vara direkt ansvariga inför en folkmajoritet.

Det argument som demokratins kritiker mest framgångsrikt använder för att underminera majoritetsprincipen är att folk inte är tillräckligt förmögna att förstå den komplexa verklighet som politiken måste förhålla sig till (t.ex. Caplan 2010). Denna oförmåga kan i värsta fall leda till fatala politiska beslut. Det här argumentet formulerades först av Platon och har genom historien upprepat

av många konservativa filosofer och statsvetare. Den platoniska invändningen har historiskt mötts av tre olika argumentativa strategier. Moderna filosofer har argumenterat att endast i en stat där folket är suveränt kan personer vara autonoma i en stark bemärkelse. En annan version av den här strategin har varit att åberopa en uppfattning om rättvisa som innebär en jämlik fördelning av resurser. Om makt och därmed rösträtt kan ses som en resurs, så bör en sådan uppfattning rimligen implicera att demokrati är ett i sig rättvist system att styra ett samhälle på. Enligt den andra inflytelserika traditionen handlar demokrati om fostrandet och utvecklandet av medborgerliga dygder.

John Stuart Mill kan sägas representera en tredje demokratisk tradition som skiljer sig från de ovannämnda i ett viktigt avseende, vilket följande citat i viss mån illustrerar.

...it is evident, that the only government which can fully satisfy all the exigencies of the social state, is one in which the whole people participate; that any participation, even in the smallest public function, is useful; that the participation should everywhere be as great as the general degree of improvement of the community will allow; and that nothing less can be ultimately desirable, than the admission of all to a share in the sovereign power of the state. (Mill 1859: kap. III)

Eftersom utilitarismen bara erkänner det intrinsikala värdet i medvetna varelsers lycka, måste utilitarismen tillbakavisa påståendet att den demokratiska beslutsprocessen skulle vara intrinsikalt värdefull. Alltså måste Mill, och andra demokratiska utilitarister, försvara det empiriska påståendet att folk är tillräckligt kompetenta för att delta i den politiska beslutsprocessen utan att nyttan av de politiska besluten blir lägre än vad den hade varit om samhället styrts på ett annat sätt.

Denna pragmatiska hållning till demokrati är vanskelig på flera sätt. Dels ger den moderna demokratikritiker en möjlighet att avgränsa delar av demokratin genom att separera dem från politiken, som man gjort med vår Riksbank. Dels kan man använda samma

strategi för att utesluta vissa individer från att delta. I USA saknar 5,3 miljoner människor rösträtt som en rättslig påföljd, enligt tanke- medjan *The Sentencing Project*.² I Sverige saknar barn rösträtt. Dessutom är ett utilitaristiskt försvar av demokratin sårbart för att den politiska situationen när som helst kan bli så komplex eller kritisk att man blir tvungen att acceptera att demokratin tillfälligt kan upphävas. Ett exempel på detta är politiska eller ekonomiska kriser, där nyttan av att fatta mycket impopulära beslut, som att rädda en bank för att förhindra en kollaps i det finansiella systemet, eller att införa hårda karantänlagar för att förhindra spridningen av en epidemi, kan vara mycket stor.

Men det utilitaristiska försvaret av demokrati har även tilltalande drag. Utilitaristen slipper den argumentativa bördan att försvara demokratins intrinsikala värde som de ovanstående strategierna i dras med. Dessutom innebär den pragmatiska aspekten hos utilitarismen vissa ganska rimliga resonemang kring och förbehåll för folklig makt. Det kanske är rimligt att vissa inte ska få delta i den politiska beslutsprocessen. Och det är sannerligen en öppen fråga om folk är tillräckligt kompetenta för att fatta beslut som kan ha ödesdiga konsekvenser, inte bara för oss själva, utan även för personer i andra delar av världen.

Om medborgarnas kognitiva utveckling

GENOMGÅENDE I SINA politiska verk, från *On the Principles of Political Economy* och *On Liberty* till *Considerations on Representative Government*, diskuterar Mill frågan om medborgarnas »mentala utvecklingsgrad». I synnerhet avdelningen som avhandlar arbetarklassens framtid är en elegant skildring av hur arbetarklassens intellektuella mognad inte bara rättfärdigar, utan också driver den politiska processen där undersåtar blir medborgare. Mill menar att tillgången på dagstidningar och magasin och det fria utbytet av idéer förbättrar arbetarklassens möjligheter att kritiskt reflektera över olika politiska alternativ. Samtidigt har den moderna kulturen och de nya möjligheterna till massutbildning ökat potentialen för intellektuell mognad ytterligare. Således är Mills slutsats att britererna på

1860-talet är helt och hållet förmögna att styra sig själva. Intressant nog ser Mill en tendens i positiv riktning och menar att demokratiens framtid kommer att avgöras av nivån hos medborgarnas intellektuella utveckling (Mill 1848: bok IV, kap. VII).

Utän tvekan skulle Mill ha blivit djupt imponerad av den utveckling vi har sett i Europa sedan han publicerade dessa texter; särskilt av Sverige, där en stor andel av den nya generationens arbetare numera läser på högskola och där läsförmågan vida överstiger den hos Mills samtida. Trots en hysterisk rapportering om skolans undermålighet så kan man lugnt konstatera att dagens ungdomar är bättre förberedda än tidigare generationer att axla sitt demokratiska ansvar. Bättre kost, färre sjukdagar i låg ålder och vår större vana att hantera abstrakta och teoretiska problem i vår vardag har i sig ökat den genomsnittliga IQ-nivån tämligen dramatiskt det senaste seklet, något som beskrivits som »the Flynn Effect». På alla områden som kan vara avgörande för medborgarnas intellektuella utveckling, som den definieras av Mill, har det skett enorma framsteg i vår del av världen, och man kan konstatera att även om samhället blivit mer komplicerat än vad det var då, så borde Sveriges befolkning utan tvekan vara minst lika förmögen att delta i det demokratiska beslutsfattandet som britterna var under Mills tid.

Men Mills resonemang är inte bara en analys av de rådande förhållandena, utan även en diskussion av hur en ökad kognitiv utveckling kan få demokratin att fördjupas och berikas. Kan vi applicera detta synsätt på dagens samhälle? Finns det utrymme att förbättra vår demokrati genom kognitiv utveckling? Jag skulle vilja påstå att det finns skäl att tro det. Vidare skulle jag vilja försvara påståendet att vi bör aktivt använda oss av alla kostnadseffektiva strategier för att förbättra medborgarnas förmåga att aktivt delta i den demokratiska beslutsprocessen, och att de krav som demokratin ställer på medborgarnas intellektuella förmågor är ett ouppmärksammat argument för kognitiv förbättring.

Demokratin som beslutssystem ställer högre krav på medborgares genomsnittliga kognitiva förmågor än något annat av de styrelseskick som förekommer idag. I samma utsträckning som med-

borgare förväntas delta direkt i den demokratiska beslutsprocessen genom val och folkomröstningar där folkmajoritetens vilja är suverän, ökar kraven på medborgarna att kunna förstå ekonomiska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga fakta. De antropogena klimatförändringarna är ett typexempel på detta. Besluten kräver kunskap om hur klimatet påverkas av en rad olika faktorer. Svårigheterna att göra korrekta bedömningar av klimatförändringarnas allvar har lett till att majoriteten av medborgarna i Sverige nöjt sig med politiska åtgärder vars effektivitet varit minst sagt begränsad.

Finns det utrymme att förbättra människors förmåga att vara ansvarsfulla medborgare? Det tycks mig finnas god evidens att så är fallet, inte minst inom frågor som har med ekonomi att göra (Sunstein & Thaler 2008). Vi tenderar att göra en rad olika misstag när vi bedömer tillförlitligheten i uppgifter, när vi gör individuella val och när vi fattar beslut om politiska frågor. Dessa misstag leder till att vi ofta fattar dåliga beslut, något som får negativa konsekvenser både för individen och för hur våra politiska institutioner är utformade.

Mill påpekade att medborgarnas läsförmåga har en avgörande betydelse för deras möjlighet att delta i den demokratiska processen. Läsförmågan i Sverige är enligt en omfattande undersökning den bästa bland OECD-länderna. Trots detta har ungefär 28 % av befolkningen mellan 16 och 65 en läsförmåga på nivå 2 eller 3 på en femgradig skala, vilket innebär stora svårigheter att förstå en längre text i en dagstidning.³ Ytterligare ett exempel på en möjlig arena till kognitiv förbättring är människors tendens att underskatta nyttorna och överskatta kostnaderna med invandring (Caplan 2010). Det är inte bara det att medborgare är okunniga om dessa frågor, de tycks göra systematiska felbedömningar. Leder dessa misstag till att politiska beslut är suboptimala med avseende på nytta? Detta är förstås en omdiskuterad fråga. I viss mån kan medborgares oförmåga att förstå komplexa och tekniska aspekter av världsekonomin och klimatet kompenseras av tjänstemän och expertgrupper som bereder förslagen så att nyttoförlusten minimeras. Men om vi öns-

kar stärka de demokratiska inslagen i samhället, genom att göra folket suveränt i fler frågor, så tycks Mills argument stå sig starkt än idag. En demokratisk utveckling förutsätter att medborgarnas kognitiva utveckling främjas, för att kunna inhämta och förstå tillräckligt mycket information för att kunna fatta korrekta beslut.

Medborgarnas kognitiva förmågor kan och bör främjas på en rad olika sätt. En högkvalitativ allmän skola var Mills dröm. Idag kan vi hoppas att en allt högre andel av medborgarna studerar på högskola och därmed tillägnar sig analytiska förmågor och ett akademiskt språk som kan hjälpa dem att få djupare förståelse i politiska frågor. Det finns emellertid andra sätt att öka medborgarnas kognitiva förmåga. Bland dessa finns Sunsteins och Thalers förslag om informationsmarknader och beslutsarkitekturer vars syfte är att underlätta beslut under osäkerhet och minimera vissa typer av misstag (Sunstein & Thaler 2008). Ökad förståelse för hur den mänskliga hjärnan tar in och processar information kan göra kommunikation mellan experter, politiker och medborgare mer lättillgänglig, och Internet ger oss också möjligheten att öka transparensen i offentliga dokument och offentlig statistik. Alla dessa metoder att öka medborgares möjligheter att ta del av viktig information är intressanta och nödvändiga för att uppnå en djupare och mer nyttofrämjande demokrati.

Kognitiv förbättring – ett förslag i Mills anda

ETT ALTERNATIV SOM emellertid inte alls nämnts i dessa sammanhang är direkt kognitiv förbättring (cognitive enhancement). *Förbättring* i detta sammanhang syftar på en farmakologisk, genetik eller elektronisk intervention för att hos en individ förbättra en given funktion över vad som räknas som normal nivå. Förbättring skiljer sig från behandling i att funktionen som förbättras inte är nedsatt när man förbättrar den. Således är en medicinsk intervention som gör en deprimerad människa symptomfri en behandling. En medicinsk intervention som gör en icke-deprimerad person lyckligare än vad hon annars hade varit är en förbättring. Distinktionen mellan förbättring och behandling är inte okontroversiell,

och tillbakavisas av vissa filosofer. Ett problem med den här uppfattningen är att den vilar på en idé om vad en »nedsatt» förmåga är som är tämligen vansklig. Men detta är en annan diskussion, och vi kan i detta sammanhang acceptera denna definition av mänsklig förbättring.

Kognitiv förbättring skulle alltså bestå i en medicinering eller ett annat ingrepp som förbättrar en eller flera aspekter av en persons kognition. Det måste sägas här att de tekniker för kognitiv förbättring som finns tillgängliga idag har antingen en mycket liten effekt, en kortvarig effekt eller en effekt på ett mycket smalt område. Men vi kan inte utesluta möjligheten att substantiella framsteg kan komma att ske inom detta område (Bostrom & Sandberg 2009). Kognitiv förbättring är, liksom andra förbättringar, föremål för stor kontrovers. Det finns både tänkvärda motargument och minst lika tänkvärda argument för. Men idén att kognitiv förbättring skulle vara ett viktigt medel för att fördjupa demokratin i samhället har ännu inte föreslagits. Hur skulle kognitiv förbättring kunna åstadkomma detta? De preparat som finns idag kan inte åstadkomma stora förändringar i vår kognition. Men små förbättringar kan sammantaget få betydande effekter. Redan idag kan modafinil öka arbetsminnet väsentligt under kortare perioder. Denna del av vår kognitiva apparat tillåter oss att fokusera på större mängder information åt gången, vilket väsentligen underlättar läsförståelse och möjligheten att förstå långa och komplexa resonemang (Bostrom & Roache 2009).

Anta nu att en hyfsat säker och effektiv drog eller annan metod skulle finnas tillgänglig på marknaden. Vilka skulle då ta del av den? Med tanke på vad andra medel att öka medborgarnas kognition, som grundskolan, kostar så kan man rimligen tänka sig att subventionering av en sådan drog skulle vara både önskvärd och samhällsekonomiskt lönsam. Det skulle vara lönsamt eftersom de samhällsekonomiska fördelarna med en ökad genomsnittlig medborgarlig kognition förmodligen är avsevärda, till den punkt att det inte skulle röra sig om en offentlig utgift att subventionera en sådan drog (Bostrom & Roache 2009). Det skulle vara önskvärt av

det skälet att om en kognitionsförhöjande drog fanns tillgänglig på marknaden och kostade stora summor, så skulle den leda till ökade skillnader mellan fattiga och rika på ett sätt som få skulle finna tilltalande. Blotta möjligheten, att ett preparat som kan åstadkomma radikala förbättringar i vår kognition skulle bara vara en rik elit förunnat, har varit en farhåga för många motståndare till kognitiv förbättring. Om staten på ett tidigt skede skulle garantera tillgången av ett sådant preparat till alla som önskar ta det, skulle dessa farhågor kunna mildras.

En annan källa till kritik mot kognitiv förbättring är att sådana preparat i praktiken inte skulle vara frivilliga. Om alla mina filosofiska kollegor skulle börja äta ett preparat som fördubblade deras IQ skulle jag antingen behöva ta samma preparat eller söka efter en ny karriär. Detta är förvisso en riktig observation. Men detsamma kan sägas om andra innovationer som ökar vår produktivitet. Om jag envisades med att använda en skrivmaskin istället för en dator, skulle min produktivitet sannolikt vara så låg att jag omöjligt skulle kunna konkurrera med mina kollegor. I viss mån har jag »tvingats» till att använda en dator. Men det är inte i sig ett argument att datorer ska förbjudas på universitet. Det är snarare ett argument för att försäkra sig om att datorer inte är skadliga eller har andra allvarliga konsekvenser för vår hälsa. Och detta gäller givetvis för alla preparat som görs allmänt tillgängliga. Skulle det finnas ett preparat eller en behandling som kan öka kognitionen och som visade sig vara tillräckligt säkert, billigt och effektivt ter sig den millianska drömmen om den upplysta medborgaren mindre utopisk än någonsin.

→

Karim Jebari är doktorand i filosofi vid Kungliga Tekniska högskolan.

Noter

1 Denna lösa definition inkluderar både parlamentariska demokratier och direkt-demokratier.

2 Se <http://www.sentencingproject.org/> Av de svarta männen i USA är 13 % utestängda från den demokratiska beslutsprocessen.

3 Rapporten finns här: <http://www.oecd.org/dataoecd/24/21/39437980.pdf>

Referenser

- BOSTROM, NICK & ROACHE, REBECCA (2009) »Smart Policy: Cognitive enhancement and the public interest«. I: Guy Kahane, Julian Savulescu & Ruud ter Meulen (red.) *Enhancing Human Capacities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- BOSTROM, NICK & SANDBERG, ANDERS (2009) »Cognitive Enhancement: Methods, Ethics, Regulatory Challenges«. *Science and Engineering Ethics*, vol. 15: 311–341.
- CAPLAN, BRYAN (2010) *The myth of the rational voter: why democracies choose bad policies*. Princeton: Princeton University Press.
- MILL, JOHN STUART (1965 [1848]) *The Collected Works of John Stuart Mill, Vol. III – Principles of Political Economy, Part II* (John M. Robson, red.). Toronto: University of Toronto Press.
- MILL, JOHN STUART (1977 [1859]) *The Collected Works of John Stuart Mill, Vol. XIX – Essays on Politics and Society, Part II* (John M. Robson, red.). Toronto: University of Toronto Press.
- SUNSTEIN, CASS & THALER, RICHARD (2008) *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. New Haven: Yale University Press.